કસ્તુરબા ગાંધી બાલિકા વિદ્યાલય (KGBV) યોજના

૧. પ્રસ્તાવના અને વ્યુહાત્મક મહત્વ

કસ્તુરબા ગાંધી બાલિકા વિદ્યાલય (KGBV) યોજના એ ભારતના અંતરિયાળ અને પછાત વિસ્તારોમાં કન્યા કેળવણીના સ્તરને ઉન્નત બનાવવા માટેનું એક વ્યુહાત્મક પગલું છે. આ યોજના ખાસ કરીને એવા વિસ્તારોમાં ઉદ્દીપક તરીકે કાર્ય કરે છે જ્યાં સ્ત્રી સાક્ષરતાનો દર અત્યંત નીચો છે. શિક્ષણનો અધિકાર અધિનિયમ (RTE Act 2009) ના લક્ષ્યાંકોને પ્રાપ્ત કરવા માટે આ યોજના પાયાની ભૂમિકા ભજવે છે. સામાજિક અને આર્થિક રીતે વંચિત જૂથોની કન્યાઓને ગુણવત્તાયુક્ત નિવાસી શિક્ષણ આપીને શૈક્ષણિક ક્ષેત્રે પ્રવર્તતા જાતીય તફાવત (Gender Gap) ને દૂર કરવો એ આ યોજનાનું મુખ્ય ધ્યેય છે.

૨. યોજનાની મૂળભૂત વિગતો

- યોજનાનું નામઃ કસ્તુરબા ગાંધી બાલિકા વિદ્યાલય (કેજીબીવી).
- શરૂઆતઃ ઓગસ્ટ-૨૦૦૪ (ભારત સરકાર દ્વારા). નોંધનીય છે કે ૧ એપ્રિલ ૨૦૦૯ થી આ યોજના સર્વ શિક્ષા અભિયાન (SSA) ના એક અભિન્ન અંગ તરીકે અમલમાં છે.
- અમલીકરણ એજન્સીઃ સર્વ શિક્ષા અભિયાન, સ્ટેટ પ્રોજેક્ટ ડાયરેક્ટરની કચેરી, ગાંધીનગર.
- મુખ્ય ઉદ્દેશઃ છેવાડાના વિસ્તારોની કન્યાઓ પોતાનું પ્રાથમિક શિક્ષણ પૂર્ણ કરી શકે તે માટે નિવાસી સુવિધા પૂરી પાડવી.
- રાજ્ય સરકારનું યોગદાનઃ વર્ષ ૨૦૧૩-૧૪ થી ગુજરાત સરકાર દ્વારા પોતાના ૧૦૦% ભંડોળમાંથી ૨૦ નવી કેજીબીવી શાળાઓ શરૂ કરવામાં આવી છે, જે રાજ્યની કન્યા શિક્ષણ પ્રત્યેની પ્રતિબધ્ધતા દર્શાવે છે.

૩. અમલીકરણના ધોરણો અને ભૌગોલિક વ્યાપ

KGBV શાળાઓની સ્થાપના માટે ભારત સરકારના નિર્ધારિત માપદંડો નીચે મુજબ છેઃ

- એવા તાલુકાઓ (બ્લોક્સ) જ્યાં ગ્રામીણ સ્ત્રી સાક્ષરતા દર 30% થી ઓછો હોય.
- પરીક્ષાલક્ષી નોંધઃ ૨૦૧૧ ની વસ્તી ગણતરી મુજબ રાષ્ટ્રીય ગ્રામીણ સ્ત્રી સાક્ષરતાનો સરેરાશ દર ૫૪.૪૬% છે. આ સરેરાશ કરતા નીચો દર ધરાવતા વિસ્તારોને પ્રાધાન્ય આપવામાં આવે છે.
- એવા વિસ્તારો જ્યાં સાક્ષરતામાં જાતીય તફાવત (Gender Gap) રાષ્ટ્રીય સરેરાશ કરતા ઊંચો હોય.
- અનુસૂચિત જાતિ (SC), અનુસૂચિત જનજાતિ (ST), અન્ય પછાત વર્ગ (OBC) અને લઘુમતી સમુદાયની વસ્તીનું પ્રમાણ વધુ હોય તેવા પછાત તાલુકાઓ.
- લઘુમતી બાબતોના મંત્રાલય દ્વારા ઓળખવામાં આવેલા પછાત શહેરી વિસ્તારો.

૪. લાભાર્થીની પાત્રતા અને નામાંકન પ્રક્રિયા

- લાભાર્થી: ૧૦ વર્ષથી વધુ ઉંમરની કન્યાઓ, જે મુખ્યત્વે ધોરણ ૬ થી ૮ ના શિક્ષણ માટે પાત્ર છે.
- બેઠકોની ફાળવણી (Reservation):
  - ૭૫% બેઠકો: SC, ST, OBC અને લઘુમતી સમુદાયની કન્યાઓ માટે.
  - ૨૫% બેઠકો: ગરીબી રેખા નીચે જીવતી (BPL) અન્ય તમામ વર્ગની કન્યાઓ માટે.
- વિશેષ લક્ષિત જૂથો: શાળાએ ક્યારેય ન ગઈ હોય તેવી (Never Enrolled), અધવચ્ચેથી અભ્યાસ છોડી દીધો હોય (Drop-out) તેવી કન્યાઓ, અને જ્યાં પ્રાથમિક શાળાની સુવિધા ઉપલબ્ધ ન હોય તેવા પરા કે વસાહતોની કન્યાઓ.

પરીક્ષા એલર્ટ: કેજીબીવીમાં પ્રવેશ માટે કન્યાની ઉંમર ૧૦ વર્ષ પૂર્ણ હોવી ફરજિયાત છે. જો શૈક્ષણિક સત્ર શરૂ થતા સમયે ઉંમર ૧૦ વર્ષથી ઓછી હોય તો પ્રવેશ આપી શકાતો નથી.

નામાંકન પામેલી કન્યાઓને અપાતી વિશેષ તાલીમ વિશેની વિગતો નીચે મુજબ છે.

૫. સ્પેશિયલ ટ્રેનિંગ અને શૈક્ષણિક આયોજન

અભ્યાસમાં મોટો અંતરાલ ધરાવતી કન્યાઓને મુખ્ય પ્રવાહમાં લાવવા માટે 'રેસિડેન્શિયલ સ્પેશિયલ ટ્રેનિંગ' (RST) અથવા બ્રિજ કોર્સ ચલાવવામાં આવે છે:

- સમયગાળો: સામાન્ય રીતે ૩ મહિનાની સઘન તાલીમ. જો જરૂર જણાય તો લઘુત્તમ ક્ષમતા સિદ્ધ ન થાય ત્યાં સુધી લંબાવી શકાય છે.
- શૈક્ષણિક સામગ્રી: GCERT અથવા NCERT દ્વારા પ્રમાણિત વિશેષ મોડ્યુલ્સનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે.
- સમયપત્રક: આ તાલીમ શાળાના નિયમિત સમય પહેલા અથવા પછી KGBV ના શિક્ષકો દ્વારા જ આપવામાં આવે છે.

૬. વહીવટી માળખું અને ભરતીના નિયમો

KGBV માં સ્ટાફની નિમણૂક માટે ચુસ્ત શૈક્ષણિક અને વયમર્યાદાના ધોરણો છે:

હોદ્દો	મોડેલ-૧ સંખ્યા	મોડેલ-૨ સંખ્યા	મોડેલ-૩ સંખ્યા	લાયકાત અને શરતો
વોર્ડન	૧	૧	૧	સ્નાતક + B.Ed. + નિવાસી વ્યવસ્થામાં ૩ વર્ષનો અનુભવ. (વય: ૨૫ થી ૪૦ વર્ષ)
પૂર્ણ સમયના શિક્ષક	૪	૪	૦	સ્નાતક + B.Ed. + TET પાસ.
અંશકાલીન શિક્ષક	૩	૩	૩	વિષય મુજબની લાયકાત.
હિસાબનીશ	૧	૧	૧	B.Com/M.Com + ટેલી સોફ્ટવેરનું જ્ઞાન.
ચોકીદાર	૧	૧	૧	પ્રાથમિક સાક્ષર.

ભરતીના ખાસ નિયમો:

1. લિંગ: સુરક્ષાના કારણોસર તમામ સ્ટાફ (શૈક્ષણિક અને બિન-શૈક્ષણિક) મહિલા હોવો અનિવાર્ય છે.
2. અપવાદ: માત્ર અનિવાર્ય સંજોગોમાં, જો મહિલા ઉમેદવાર ઉપલબ્ધ ન હોય તો જ ચોકીદાર તરીકે પુરુષની નિમણૂક કરી શકાય છે.
3. મોડેલ-૩ ની વિશેષતા: આ મોડેલમાં પૂર્ણ સમયના શિક્ષકોની સંખ્યા ૦ હોય છે. અહીં શિક્ષણ કાર્ય માટે અંશકાલીન શિક્ષકો અથવા KMC દ્વારા નક્કી કરેલ સ્ટાફ પર નિર્ભર રહેવાનું હોય છે.

૭. કેજીબીવી વ્યવસ્થાપન સમિતિ (KMC)

શાળાના રોજિંદા સંચાલન માટે KMC ની રચના કરવામાં આવે છે.

- સભ્યો: મદદનીશ જિલ્લા કો-ઓર્ડિનેટર, CRC, વોર્ડન, સ્થાનિક મહિલા શિક્ષણવિદ, સરપંચ અને વાલીઓ (લઘુત્તમ ૩, મહત્તમ ૯).

- કાર્યો: નામાંકન, ભંડોળનો ઉપયોગ, શિસ્ત અને શૈક્ષણિક પ્રગતિની સમીક્ષા.
- બેઠક: દર ૨ માસે બેઠક યોજવી ફરજિયાત છે.

૮. પરીક્ષાલક્ષી ખાસ વન-લાઇનર અને મહત્વના આંકડા

- નાણાકીય નિયમો: કેજીબીવીનું વહીવટી અને નાણાકીય સંચાલન FMP મેન્યુઅલ (Financial Management and Procurement) મુજબ થાય છે.
- ભરતી સત્તા: શૈક્ષણિક સ્ટાફની ભરતી જિલ્લા કક્ષાએથી થાય છે, જ્યારે બિન-શૈક્ષણિક સ્ટાફની નિમણૂક KMC કક્ષાએથી કરવામાં આવે છે.
- રજીસ્ટ્રેશન: તમામ કેજીબીવી શાળાઓનું રજીસ્ટ્રેશન જિલ્લા પંચાયત હસ્તકની શાળા તરીકે કરવાનું રહે છે.
- પોલીસ વેરિફિકેશન: નિમણૂક પામેલા તમામ સ્ટાફનું કેરેક્ટર સર્ટિફિકેટ અને પોલીસ વેરિફિકેશન કરાવવું ફરજિયાત છે.

૯. સરખામણી કોષ્ટક: મોડેલ-૧, ૨ અને ૩

વિશેષતા	મોડેલ-૧	મોડેલ-૨	મોડેલ-૩
કુલ પૂર્ણ સમયના શિક્ષકો	૦૪	૦૪	૦૦
મદદનીશ રસોઇયા	૦૨	૦૧	૦૧
સફાઈ કામદાર / પટાવાળા	૦૨ (અંશકાલીન)	૦૨ (અંશકાલીન)	૦૨ (અંશકાલીન)
વોર્ડન	ફરજિયાત	ફરજિયાત	ફરજિયાત

આ વિગતો સર્વ શિક્ષા અભિયાન, ગાંધીનગરના સત્તાવાર માર્ગદર્શક પરિપત્રોના આધારે સંકલિત કરવામાં આવી છે, જે સ્પર્ધાત્મક પરીક્ષાઓ માટે અત્યંત આધારભૂત છે.